

Rio + 20: Od udržitelného rozvoje k ústupu?

Před 25 lety byla publikována zpráva Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj *Naše společná budoucnost*. V ní byl definován dlouhodobě udržitelný rozvoj jako takový, který uspokojuje potřeby současnosti bez ohrožení potřeb budoucích generací.

Ve dnech 20. – 22. června 2012 se konala v brazilském městě Rio de Janeiro *Konference OSN o udržitelném rozvoji, tzv. Rio + 20*. Dost možná bude jednou právě toto setkání vnímáno jako to, kdy pohasly naděje na účinné prosazování principů udržitelného rozvoje v nadnárodním, resp. globálním měřítku. Představitelé států světa se zde nedohodli prakticky na ničem, jen si potvrdili závazky z minulých konferencí. Závěrečný dokument o rozsahu 53 stran má ambiciózní název *Budoucnost, kterou chceme*. Jak by měla vypadat žádoucí budoucnost zřejmě není a jak nezbytné změny prosadit, už vůbec ne.

Měla by být podporována „zelená ekonomika“, otázka je, co to přesně znamená. Měl by být posílen *Program OSN pro životní prostředí* (UNEP), ale to je deklarováno již od vzniku konference v roce 1972. Měla by být ustanovena *Rada pro udržitelný rozvoj OSN*, jakási analogie Rady bezpečnosti OSN. To by bylo záslužné, ale problém je, že zatím dobře nefungovala ani Komise OSN pro udržitelný rozvoj. Neefektivnost jedné instituce tedy řešíme „úprkem vpřed“ – vyhlásíme záměr ustanovit těleso s mnohem silnějším mandátem s nadějí, že to snad nějak projde a bude to fungovat. Podobně byl deklarován úmysl zformulovat globální cíle udržitelného rozvoje, které mají navázat na *Rozvojové cíle tisíciletí*. Ty byly přijaty v roce 2000 a naplněny by měly být v roce 2015 (např. snížení počtu obyvatel žijících v absolutní chudobě na polovinu). To se nestane, rozhodně nebude splněno všech osm přijatých cílů a ne ve všech regionech světa. Tento neúspěch tedy překryjeme tím, že přijmeme ještě ambicióznější cíle, předpokládám, že s časovým horizontem někdy kolem roku 2030.

Nemá smysl si zoufat a naříkat. Světové společenství je dnes, bohužel, seskupení 193 států hájících nikoliv společné, celoplanetární zájmy, ale spíše svoje individuální, případně skupinové zájmy. Hodně se pro udržitelný rozvoj jistě dá udělat v budoucnu na úrovni lokální, v několika vybraných státech snad i na úrovni národní.

Malý exkurz do minulosti

V roce 1972 byla publikována první zpráva Římského klubu *Limity růstu*, která ukázala, že exponenciální

růst (počtu obyvatel, spotřeby surovin a energie, produkce znečištění) není v prostorově ohraničené biosféře dlouhodobě možný. Na to reagovala o patnáct let později již zmíněná Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj, která se pokusila o „kvadraturu kruhu“: jaký způsob rozvoje by umožnil uspokojovat stále rostoucí nároky stále většího počtu obyvatel v omezeném prostoru a s omezenými zdroji. Výsledkem byl koncept dlouhodobě udržitelného rozvoje (*sustainable development*). Tento koncept byl hodně vágní a měl jednu důležitou vadu – ani se nepokusil definovat (oprávněně) lidské potřeby. Nedalo se s ním tedy nesouhlasit, protože v obecné rovině jistě budeme zajedno, že „*všichni mají mít možnost uspokojovat svoje potřeby*“.

Přesto získal *udržitelný rozvoj* velkou a zaslouženou pozornost. Pět let po publikování *Naší společné budoucnosti* se konala v Riu v roce 1992 do té doby největší konference v dějinách lidstva, tzv. *Summit Země*. Zúčastnilo se jej 178 států, celkový počet účastníků, včetně zástupců nevládních organizací, dosáhl 40 000. Projevily se zde významné rozporů mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi, místo plánované *Charty Země* (jakési planetární ústavy) byla přijata jen právně nezávazná *Deklarace z Ria o životním prostředí a rozvoji*. Celkově však konference byla hodnocena úspěšně, bylo přijato několik důležitých dohod a zejména tzv. *Agenda 21*, tedy návod, jak směřovat k udržitelnému rozvoji.

V roce 2002 se konal v jihoafrickém Johannesburgu *Světový summit o udržitelném rozvoji*, který hodnotil desetiletou implementaci závěrů přijatých v Riu. Tato konference už tedy nebyla tolik o formulování, jako spíše o prosazování udržitelného rozvoje. A skončila fiaskem, i když diplomaté volili mírnější slova. Projevila se především neochota k jakýmkoliv novým závazkům. U rozvojových zemí to byl také nedostatek vůle k převzetí odpovědnosti za svůj rozvoj a prohlubující se závislost na rozvojové pomoci. V hlavním výstupu, tzv. *Implementačním plánu*, mají ze 170 bodů jen dva konkrétní výstupy (snížit o polovinu počet lidí bez přístupu k nezávadné pitné vodě a příslib zastavit nešetrné využívání mořských zdrojů a omezení rybolovu).

Letošní *Konference Rio + 20* jen dovršuje proces naší ochoty o udržitelném rozvoji „žvanit“, ale naprosto neochoty na mezinárodní úrovni něco pro jeho prosazení udělat. Velmi výstižně to již dříve vyjádřila prezidentka Finska Tarja Kaarina Halonen: „*Známe fakta. Víme, co*

chceme. Víme, jak toho dosáhnout. Jediné, co potřebujeme, je vůle to udělat.“

Od udržitelného rozvoje k udržitelnému ústupu

Říká se „*kde je vůle, tam je cesta*“. Vůle, alespoň zatím, není a je tedy načase si položit otázku, co dělat. **Měli bychom připustit a promyslet alternativu, že se úsilí o dlouhodobě udržitelný rozvoj nepodaří (pro nedostatek odhodlání, času nebo obojího) a lidské společnosti projde významným civilizačním otřesem.**

James Lovelock, významný britský fyzik a autor hypotézy Gaia (dle této hypotézy je biosféra chápána jako aktivní, adaptivní systém schopný udržet Zemi v homeostáze) publikoval v roce 2006 (ve svých 86 letech) knihu *Odplata Gaii*. Je asi prvním významným autorem, který „překročil Rubikon“ a tvrdí: „*Už je pozdě na trvale udržitelný rozvoj, my potřebujeme trvale udržitelný ústup. Očekávat, že udržitelný rozvoj nebo konvenční postup jsou životaschopné metody přístupu, je jako myslet si, že rakovina plic se dá vyléčit tím, že přestaneme kouřit.*“

Lovelock uvádí jako pamětník velmi silný příklad toho, kam vede ignorování, bagatelizování nebo odkládání řešení zásadních problémů: „*Jsem dost starý na to, abych zaznamenal výraznou podobnost mezi přístupem k hrozbě války před více než šedesáti lety a hrozbě globálního oteplování dnes. Většina z nás si myslí, že by se asi brzy mohlo stát něco nepříjemného, ale stejně jako v roce 1938 nemáme jasno v tom, v jaké podobě to přijde a co s tím máme dělat. Je zolaštní, jak moc se Kjótský protokol*

(o omezení skleníkových plynů – pozn. autora) podobá Mnichovské dohodě. Politici se snaží projevit činnost, ale ve skutečnosti jen hrají o čas.“

Pokud tedy nejsme ochotni či schopni směřovat k udržitelnému rozvoji, je načase promýšlet, jak by asi mohl vypadat scénář udržitelného ústupu s cílem odvrátit anarchii a chaos, který by se nás jinak mohl zmocnit. Není to psychologicky snadné promýšlet krizové scénáře. Krize však neznamená jen ohrožení, ale i příležitost, i když to nebude bezbolestný proces. Udržitelný rozvoj začneme brát vážně možná až tehdy, kdy domyslíme, nebo i částečně prožijeme jiné alternativy. Bývalý český ministr životního prostředí Ivan Dejmál tvrdil, že potřebujeme „*katastrofu středního dosahu*“, abychom si uvědomili, o co vše můžeme přijít.

Jednou z možností, jak zmírnit následky případné katastrofy, je uchovat a předat klíčové vědomosti, které pomohou našim dětem vybudovat znovu civilizaci, aniž by (snad) opakovaly naše chyby. Protože, slovy Jamese Lovelocka, „*povyšovat se nad vlastní smrt je lehkomyšlnost, ale přistupovat stejně i ke konci civilizace je bezohlednost*“.

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc., vedoucí katedry a předseda České asociace Římského klubu,
pavel.novacek@upol.cz

Katedra rozvojových studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Třída 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc

Rio de Janeiro – mesto veľkých kontrastov, ale aj mesto významných stretnutí o životnom prostredí (2003). Foto: Pavel Nováček

